

ARII LINGVISTICE MOTIVAȚIONALE PE BAZA *ATLASULUI LINGVISTIC ROMÂN PE REGIUNI. SINTEZĂ*

FRANCISCO RĂZVAN CONSTANTIN

1. INTRODUCERE

Metoda hărților lingvistice motivaționale este o direcție modernă în cercetarea geografiei lingvistice și începe odată cu apariția *Atlasului limbilor Europei – Atlas Linguarum Europae* (ALE) fiind continuată, ulterior, în *Atlasul lingvistic romanic – Atlas linguistique roman* (ALiR). ALE însumează nouă volume (vol. I 1–9, Assen/Maastricht/Roma/București, 1983–2015), dintre care ultimele două sunt publicate la Editura Universității din București, sub coordonarea grupului de cercetători români – Nicolae Saramandu (președintele ALE din 2005), Manuela Nevaci (secretar științific) și Ionuț Geană, de la Institutul de Lingvistică al Academiei Române „Iorgu Iordan – Al. Rosetti”.

Alături de volumele din ALE, *Atlasul lingvistic român pe regiuni. Sinteza* (ALRR. *Sinteza*), vol. I–III, 2005–2018, reprezintă unul dintre studiile de mare amploare în geografia lingvistică românească și europeană. Sub îndrumarea profesorului Nicolae Saramandu, atlasul este publicat la Editura Academiei Române, în trei volume (2005, 2012, 2018), pe baza celor opt atlase lingvistice regionale românești (*Noul Atlas lingvistic român pe regiuni. Banat, Noul Atlas lingvistic român. Crișana, Atlasul lingvistic român pe regiuni. Maramureș, Atlasul lingvistic român pe regiuni. Transilvania, Noul Atlas lingvistic român pe regiuni. Moldova și Bucovina, Atlasul lingvistic român pe regiuni. Muntenia și Dobrogea*, vol. II, *Noul Atlas lingvistic român pe regiuni. Oltenia*, vol. II, *Atlasul lingvistic moldovenesc*, vol. I, partea întâi, *Fonetica*). Rețeaua ALRR. *Sinteza*, cuprinde 1203 localități, dintre care 998 de localități din atlasele regionale și 205 din *Atlasul lingvistic moldovenesc* (ALM). Acest proiect oferă o perspectivă bogată asupra graiurilor dacoromânei vorbite în prezent și constituie un punct de referință major pentru viitoarele cercetări din domeniul dialectologiei și al geografiei lingvistice.

Elaborarea hărților lingvistice în contextul acestor atlase interpretative, reprezintă o metodă științifică inovatoare întrucât analizarea unităților lexicale se realizează atât din perspectivele onomasiologică și semasiologică, cât și din punct de vedere „motivațional” (vezi Saramandu și Nevaci, 2008). Semasiologia și onomasiologia sunt ramuri ale lingvisticii care se ocupă cu studiul semnificațiilor, prima având ca punct de plecare – cuvântul – de la care se stabilește semnificația, iar a doua – conceptul – în funcție de care se stabilesc formele lexicale asociate. Prin lingvistica motivațională studiul lingvistic își propune să transgreseze aceste două componente și să pună în lumină motivul/motivația pentru care se alege un termen comun pentru a desemna o realitate sau un obiect (vezi Alinei 1983–2002, Dalbera 2006, Viereck 2005, Saramandu/Nevaci 2008).

În articolul de față ne propunem să analizăm din punct de vedere motivațional, răspunsurile înregistrate la șase chestiuni din *ALRR. Sinteză I*, cartografiindu-le pe baza criteriului /+motivată/: **MINTE, TÂMPLĂ, PUPILĂ, PLEOAPĂ, STRUNGĂREȚĂ și CĂPRUI**. Chestiunile selectate fac parte din capitoulul „Corpul omenesc (părțile corpului, boli, însușiri fizice și morale)” din Chestionarul NALR (1963). Ne interesează care sunt termenii utilizați de către informatori, pentru a denumi fiecare realitate lingvistică anchetată și care este semnul comun ce stă la baza acestor termeni.

2. ARII LINGVISTICE MOTIVAȚIONALE

2.1. CHESTIUNEA MINTE [93]

Menționăm răspunsurile care ne interesează la chestiunea MINTE cu sensul de ‘stare de integritate a facultăților mintale’ în ordinea frecvenței atestărilor, după cum urmează:

- (1) *știință, deșteptăcune, memorie/memóriu, priçepere, înțelepcune, judecătă;*
- (2) *bçábe, créjer bun, créjeru deskís, sãmînță.*

Pentru prima categorie de răspunsuri, selectarea unităților lexicale este motivată la nivel semantic, astfel că toate răspunsurile evidențiază atât abilitatea umană de a gândi, cât și consecințele și performanțele intelectuale, în general. În continuare, PENTRU fiecare exemplu atribuirem un semn comun în raport cu termenul anchetat – MINTE.

știință și varianta fonetică *știință* (<lat. *scientia* ‘cunoaștere’) apar în paisprezece localități formând o arie compactă în opt puncte din sudul țării, între râurile Jiu și Olt și își păstrează un sens asemănător ca și cel din latină, și anume ‘cunoaștere prin acumulare de informații’. La baza termenului *deșteptăcune* se află latinescul *de-excitus*, unde *excitus* este forma masculină de participiu a verbului *excio*, *-ire*, *-ivi*, *-itum* cu sensul ‘a stârni, a stimula, a deștepta’. Aria de răspândire nu este unitară, forma de răspuns fiind atestată sporadic în sudul Munteniei (șase puncte) și în regiunea Vaslui (șapte puncte), iar semnul comun sugerează ideea de ‘abilitate de rezolvare a unei situații’.

memórie cu varianta *memóriu* (<lat. *memoria*) își continuă în dacoromână sensul de ‘facultate a creierului de a reține, de a recunoaște și de a reproduce senzații, sentimente, idei, cunoștințe din trecut’ (MDA s.v.). Nici în cadrul acestui termen nu se poate stabili o arie compactă, întrucât acesta este cartografiat în șapte puncte dintre care unul în județul Timiș, două în Oltenia, unul în Muntenia, două în Vaslui și unul în Harghita. Cât privește motivația, aceasta se reduce la ‘facultatea de a înmagazina informații’. Substantivul *priçepere* provine din forma de infinitiv prezent a lat. *percip-ere* ‘a cunoaște prin intermediul simțurilor’; este atestat într-o singură localitate din Dolj și în alte trei din Vaslui, iar ideea la care face trimitere este ‘capacitatea de a rezolva ceva cu ușurință’.

În categoria *Alți termeni*, menționăm *înțelepcune* (<lat. *intellectio*, *-onis*) doar în punctul 991 (Dolj – Amărăștii de Jos). Prin utilizarea acestui termen înțelegem că este vorba de un tip de gândire „înaltă” și de o capacitate superioară de a elabora idei, bazată pe o experiență acumulată și pe o înțelegere profundă a aspectelor vieții. Ca al doilea răspuns, *judecătă* (<lat. *judicata* ‘hotărâre, sentință’) apare într-o localitate din Iași și exprimă ideea de „gândire logică”, fundamentată pe principiile rațiunii.

În ceea ce privește a doua categorie de variante lexicale, asistăm la o strategie des întâlnită în procesul motivațional: obiectul anchetat este denumit prin menționarea altui obiect care are în comun același sem. Cu alte cuvinte, *minte* este pus în relație cu organul central de gândire al sistemului nervos – *créjeru deskîs* (atestat în punctul 981), *créjer bun* (atestat în punctul 759) și este urmat de un adjectiv calificativ care exprimă o însușire pozitivă, o calitate de a fi deștept și cu potențial intelectual. Prin răspunsurile *bqábe* (538 – Iași) și *sămîntă* (834 – Giurgiu), la nivelul mental al vorbitorilor are loc analogia cu forma rotundă a creierului – substantivul concret în al cărui câmp semantic este inclus substantivul abstract „minte”. De asemenea o motivație a termenului *sămîntă*, se poate explica și prin simbolistica metaforei „seminței primordiale” – prin actul de creare, de germinare care conține și generează esența existenței. Este vorba de un proces de *metaforizare conceptuală* (Lakoff:1980), în baza căruia înțelegem că mintea este *elementul* de bază care direcționează omul și care este responsabilă de acțiunile lui.

2.2. CHESTIUNEA TÂMPLĂ [96]

Pentru chestiunea TÂMPLĂ, la răspunsurile cartografiate în harta³⁴ din ALRR. *Sintează I*, observăm o varietate de inovații lexicale, pe care le vom încadra în patru categorii în funcție de semnificantul/reprezentarea mentală cu care acestea sunt asociate de către vorbitori. Principalul termen pentru chestiunea [96] este *tâmplă* (<lat. **templa*). Acesta corespunde cu forma standard și formează o arie compactă în Oltenia, Muntenia și Dobrogea, Moldova și Bucovina, Basarabia, Nordul Bucovinei și Transnistria, având următoarele variante fonetice: *tâmpă, tâmpli, témpli, tǎémpli, tâmpli, tîmpu, tîmpt*?

Din prima categorie fac parte două forme ce concurează răspunsul principal *tâmplă: óku mort* (în jumătatea nordică a Banatului și în Crișana, până în zona Sălajului) și *óku orb* (în sud-estul Banatului, județul Caraș-Severin până la granița cu Oltenia). Având în centrul sintagmei substantivul *ochi* < lat. *oc(u) lus*, aceste unități lexicale fac trimitere la ideea câmpului vizual ca ‘totalitatea punctelor din spațiu înconjurător care pot fi percepute de ochiul imobil (fără a presupune mișcări de tipul sus-jos și stânga-dreapta)’ (MDA sv). Această arie vizuală este limitată, astfel vederea umană dispune de două zone: o zonă accesibilă (suprafața efectivă pe care o percepe ochiul nemișcat) și una neaccesibilă. Cea din urmă zonă mai este denumită în limbajul popular ca ‘unghi mort’, adică locul unde vederea nu pătrunde, iar utilizarea adjectivelor *mort* < lat. *mortuus* și *orb* < lat. *orbis* pun în evidență tocmai această incapacitate a ochiului, în al cărui câmp vizual nu sunt incluse zonele laterale neaccesibile vederii, din dreptul tâmplei.

mqalele capului și varianta feminină *mqalea capului* – termen compus în limba română din formanții latinești *moalele* < lat. *mollis*, *e* + *cap* < lat. *capus* – constituie o a doua categorie de răspunsuri, cu o arie mai restrânsă (paisprezece puncte în nord-estul Banatului la granița cu Hunedoara, două în estul Bihorului și două în Alba), fiind concurate de *óku orb* și *óku mort*. Conform MDA /DA, sinonim cu *moalele capului* este *fontanelă* ‘spațiu neosificat între oasele craniului la nou-născuți’. În această situație, adjectivul *moale* își găsește motivația prin asocierea cu o zonă sensibilă a corpului uman, o zonă care rămâne fragilă pe întreaga durată a vieții.

Cu o frecvență mai redusă este înregistrată și forma **m~~o~~ăr~~t~~ea cailor/m~~o~~ăr~~t~~ea c~~ă~~lului** în zona de sud-est a județului Sălaj până în nord-vestul județului Cluj. Denominarea unei părți a corpului uman prin analogie cu acțiunea încetării din viață a unui animal implică o expresie lexicală metaforică. Alegerea „calului” de către vorbitori în aceste expresii, nu este una la întâmplare, iar o explicație își găsește răspunsul în afirmația reputatului dialectologului Mario Alinei, conform căruia motivația unor realități este pusă în strânsă legătură cu tradiția și simbolurile poporului:

[...]in the comparative study of motivations (comparative iconomastics in my new terminology), dating of motivations is possible, because motivations are an interface between culture and language, and this makes it possible to map well-known chronological grids of cultural developments onto motivations.(Alinei 1997: 6)

[în studiul comparativ al motivațiilor (metoda motivațională iconomastică, în noua mea terminologie), datarea motivațiilor este posibilă, întrucât motivațiile reprezintă legătura dintre cultură și limbaj, iar aceasta permite cartografierea dezvoltării ariilor culturale și motivaționale într-o anumită cronologie]¹

De asemenea, Dalbera amintește în *Des dialectes au langage. Une archéologie du sens*, o metodă simplă și practică pentru explicarea motivațiilor:

De sorte que la seule technique d'investigation praticable nous a semblé, pour paraphraser Lubov, d'user du connu porélucider l'inconnu.(Dalbera 2006: 201)

Astfel încât singura tehnică de investigație practică ni s-a părut, pentru a-l parafraza pe Lubov, să apelăm la realitatea cunoscută pentru a elucida necunoscutul.²

În cultura populară românească, calul este considerat un animal sacru cu puteri supranaturale și un simbol al vitejiei, demn de urmat pentru ființa umană. „Locuitorii satelor spun că pe cal l-a făcut Dumnezeu, ca să slujească gândul omului, din care cauză ori omori un om, ori un cal tot una este; calul poate ghici ori presimți intruziunea demonilor malefici, simte puterea răului și poate indica locul unde se ascunde strigoii [...]punându-se astfel în evidență dimensiunea sa sacralizatoare, în sensul purității magice și ceremoniale; pentru calitățile și priceperea sa, calul este deosebit de prețuit, românii afirmând că este cel mai frumos, mai nobil și mai deștept dintre toate animalele [...]” (Antonescu 2009: 95). Așa cum am menționat în analiza pentru **m~~o~~ălele c~~ă~~pulu~~j~~**, zona tâmplei reprezintă o porțiune fragilă a craniului, care, la impactul cu lovituri puternice poate provoca și moartea. De altfel, este bine cunoscut faptul că lovitura la tâmplă, poate avea ca urmare o moarte sigură și imediată, fără ca suferința să fie prelungită.

la uréke, supt ureke, spre ureke, din sus de ureke, d~~ă~~s~~u~~p~~r~~a uréki, l~~î~~ng~~ă~~uréke sunt structuri formate dintr-o prepoziție care exprimă o *relație circumstanțială spațială* (Cenac 2009) și un substantiv comun, *ureche*, moștenit din latinescul *oricla* (= *auricula*), care denumește organul exterior al aparatului auditiv. Dintre acestea, **la uréke** este singurul răspuns care formează o arie compactă în județul Maramureș, cuprinzând zece localități și, răspândit, apare în trei localități din Hunedoara, în două din Alba, Mureș și Suceava și într-un punct din

¹ Traducerea noastră.

² Traducerea noastră.

nordul Bucovinei – localitatea Țețina. Strategia de formare a acestor tipuri de structuri, implică denumirea formei anchetate – tâmplă – prin indicarea unor altor zone ale corpului din proximitate – urechea.

Cu doar șase atestări, dintre care trei în Republica Moldova și trei pe teritoriul României, *gleznile capului* (<vsl. *глезынь*) și *boagi* (<vsl. *бообъ*) sunt creații lingvistice expresive și motivate, atât gleznă cât și bob având o „forma rotundă” bine definită, de unde, probabil, și ușurința de asociere cu forma tâmplei/marginii tâmplei.

Semul ‘adâncitură’ este format pe baza termenilor: *făguria (ccent) șa capului (semi), gaură* (<lat. **cavula*), *gôlu okului* (<vsl. *голь*), *grôpa okulj* (<alb. *gropë*) și *grôpile de la cap*. Întâlnim și fenomenul de analogie/confuzie cu părți ale corpului din proximitate: *timpân* cu varianta feminină *tîmpană*, *plînta căpuluș* și *crêjeru ăl mic*. Termenii cuprind patru puncte și nu formează arie.

2.3. CHESTIUNEA PUPILĂ [124]

Pentru întrebarea 124, substantivul *lumină* se regăsește în proporție covârșitoare în structura răspunsurilor date de informatori: *lumină, lumina okuluș, luminiță, râza lumini, luminița okuluș, luminade laók*. Răspunsurile care conțin substantivul *lumină* formează, în general, o arie unitară pe întreg teritoriul țării. Prin aceste compuse este sugerată imaginea în centrul căreia ochiul este „instrumentul” cu care omul vede ‘lumina zilei’. Termenii care întrerup aria, sunt *lumeș okuluș* cu variantele *lumitță* și *lumitța okuluș* în cinsprezece localități din centrul Transilvaniei (Alba și Sibiu), *luna okuluș* cu șapte puncte în centrul Transilvaniei (Mureș, Alba și Sibiu), *vedere* cu variantele *vederș okuluș, vedere la ok* și *vederșta mică* în sud-vestul țării, mai exact în Oltenia cu arie unitară între râurile Jiu și Olt și în Banat cu cinci localități, *negrășta, negrășta okuluș, negrășta la ok, negru okuluș* și *negrș, negurășta* în Banat (două puncte), în centrul Olteniei și Munteniei doar câteva puncte răspândite și în sudul și nordul Munteniei cu câte două localități.

Pentru a analiza motivațiile din următoarele creații lexicale obținute, pornim de la definiția substantivului *pupilă*: „deschizătură circulară în partea centrală a irisului, prin care se face adaptarea vederii în funcție de luminozitate, de distanță, etc; (popular) lumina ochiului, (învechit) gaura irisului, (franțuzism învechit) prunetă, (regional) negruș” (DLR s.v.). Dacă ținem cont de faptul că pupila se află într-un continuu proces de adaptare în funcție de intensitatea sursei de lumină și că lumina – respectiv întunericul, sunt factorii care declanșază dilatarea sau micșorarea orificiului central al irisului, atunci o motivație este deja justificată. Cu alte cuvinte, este vorba de un context al celor doi factori – pupila și lumina în care, primul suferă un proces de modificare în prezența celui de-al doilea.

Compusele ce conțin în structura lor substantivul *lumină* și *lume* își găsesc motivația prin faptul că pupila este acel organ responsabil cu transmiterea de informații și cu convertirea lor către creier, informații care reprezintă de fapt, imaginea percepută prin simțul vederii asupra lumii. Metaforic, pupila este „poarta” sau „fereastra” prin intermediul căreia avem acces la lumea vizibilă sau la „lumina zilei”. Răspunsurile *luna okuluș* și *stășuade la ok* trimit, probabil, la o imagine ce conține două non-culori: alb și negru. Este cunoscut faptul că în momentul în care ochiul uman se confruntă cu trecerea de la un mediu luminat la un mediu

întunecat, pupila – regiunea neagră din mijlocul ochiului – se dilată considerabil, iar irisul – regiunea responsabilă de culoarea ochilor – se micșorează, astfel încât vederea să poată fi adaptată noilor condiții. Explicăm selectarea substantivului *lună* și *stea*, în baza imaginii rezultate în urma dilatării pupilei, care creează imaginea unui punct negru și pe a cărei suprafață se reflectă și sursa de lumina din proximitate, situație asemănătoare cu imaginea unei luni sau a unei stele luminate pe fundalul boltei cerești de culoare închisă.

Urmează să menționăm o categorie de termeni în al căror semn este inclusă ideea formei circulare pe care aceștia o au în comun cu forma pupilei: *bumb*, *bqábă* și din categoria alți termeni – *mărgáya/mărgícaóKuluĵ*, *aluníța óKuluĵ*, *neĝina óKuluĵ* și *pilúlä*.

bumb (<mg. *gomb*) cu variantele *búmbu óKuluĵ*, *búmbu dá la Țokĵ* și *bumburúș* apare în paisprezece localități în partea de vest a țării, dintre care șapte localități la granița dintre Banat și Crișana, răsfirat trei din centrul până în nordul Crișanei și alte patru în centrul Banatului, zona Severin. Cuvântul are în limba de origine sensurile ‘nasture, cercel, vârful nasului la om și la animale, ornament arhitectonic ca un glob, în vârful unui turn, stâlp etc.’ (MDA s.v.). sensuri care ce conțin semnul comun de ‘rotund’.

2.4. CHESTIUNEA PLEOAPĂ [128]

Răspunsurile majoritare la întrebarea 128, conțin variante fonetice diversificate ale formei anchetate, după cum urmează: *plehúpă*, *pluhúpá*, *plohúpă*, *plezápa*, *plóápa*, *plízápă*, *plíȚópă*, *pljápă*, *plqápă*, *plqáplă*, *plqácă*, *plápă*. Toate structurile în a căror componență se regăsește substantivul *pleoapă* – cf. bg. *ночлупка* ‘fiecare dintre cele două cute mobile ale pielii, mărginite de gene, care acoperă și protejează partea anterioară a globului ocular’ (MDA s.v.), cu formele mai sus menționate formează, în ansamblu, o arie unitară pe teritoriul dacoromânei, astfel pe baza hărții se pot diferenția două arii majore: una compactă ce cuprinde întreaga regiune a Munteniei și Moldovei și una mai puțin unitară în partea de est a țării (Banat, Crișana și estul Maramureșului), continuată până spre centrul Transilvaniei. Aria neunitară este întreruptă de câțiva termeni, pe care îi menționăm în funcție de frecvența atestărilor, de la cea mai semnificativă la cea mai redusă: *ĝúnă* (cu variantele fonetice *ĝúně*, *ĝúna*, *žúna*), *pĵéle* și *sprîncánă*.

În continuare, pentru chestiunea PLEOAPĂ am găsit două tipuri de răspunsuri relevante în analiză noastră:

(3) *plápumaóKuluĵ*, *prápuraȚóKuluĵ*, *cámáșa óKuluĵ*, *astupúșudă laȚok*, *coperíșu pǎțuluĵ*
capác, *clápă*;

(4) *gogúáșe*, *bolbqášă*.

plápuma (<ngr. *πάπλωμα*) cu variantele *plápona* și *plápomădă laȚokĵ* este cartografiat în cinci puncte (două în Banat, două în Moldova și unul în Năsăud) și conține semul ‘obiect confecționat din două bucăți [...], între care este introdus și fixat prin matlasare un strat de lână, de puf sau de vată și care se folosește ca învelitoare [...]’ (MDA s.v.). *prápuraȚ óKuluĵ* (<sl. *praporŭ*) apare într-o singură localitate – Ostrov (județul Constanța), cu sensul ‘(pop) membrane care învelesc organe interne’ (MDA s.v.). În *cámáșa óKuluĵ* (<lat.

camisia) – punctul 937 – Mehedinți, *astupúșudă la Țókĭ* (punctul 97 – județul Arad) și *coperíșu ȳăťuluĭ* (<lat **a(d)stuppe*) – punctele 300 și 313 în Mureș, toate substantivele antepuse cuvântului „ochi”, care formează noile unități lexicale, conțin semul comunde ‘învelire, acoperire și protejare’. Cu atestări considerabile apare și *clápă* (<ger. *Klappe*) cu sensurile ‘(rar) capac’ și ‘fiecare dintre cele două bucăți de stofă sau blană mobile atașate la o șapcă sau căciulă pentru a proteja urechile de frig’ cu variantele *cleuápă*, *clĭuápă*, *clqápă*, *clápă* și *clqápă*. În aceeași categorie semică îl includem și pe *capác/capácu ócĭlŭĭ* (577 – Neamț și 494 – Suceava).

Motivația răspunsurilor *goguáșe*, cu etimologie necunoscută (cf. *cocoașă*), atestat într-o localitate din județul Vâlcea și *bolbqáșă* totcu etimologie necunoscută (‘bășică’) se explică prin forma comună rotundă în raport cu forma pleoapei/globului ocular care este învelit de pleoape.

Tendința vorbitorilor de a face analogii pentru a desemna „pleoapa” este puternic redată la nivel lexical prin structuri precum: *pĭele*, *pĭelqadă la Țókĭ*, *pĕqdu págăȳđcaȳđ/ȳăťuluĭ*, *pĭelĭťă*, *qána*, *qána ókuluĭ*, *sprĭncána Țóťuluĭ*, *pŭlpa Țókuluĭ*, *zĭzánă*, *zánă dĭ jos*. Acești termeni formează o arie unitară în partea de nord-vest a țării (Banat, Crișana cu precădere în nord, Maramureș cu precădere în sud și Transilvania cu precădere în Hunedoara, Cluj, Turda, Someș și Târnavale Mici).

2.5. CHESTIUNEA STRUNGĂREAȚĂ [246]

Pe baza hărții 128 se observă trei arii unitare majore. Răspunsul *strúngă* (cf. alb. *shtrungë* ‘deschizătură îngustă prin care trec oile pe rând, pentru muls’ (MDA s.v.)) este înregistrat cu cea mai mare frecvență și formează prima arie în nord-estul țării – Banat, Crișana (doar Județele Arad și Bihor), Maramureș, Transilvania Moldova și Bucovina. Această arie este întreruptă de următoarele răspunsuri: *rar ĩntre đĭnt* (punctele 249, 258, 261) cu variantele *ĭĭ rar la đĭnt* (246, 247, 254, 426, 905) și *đĭnt rarĭ* (punctele 294, 327–330, 347, 350, 352, 370, 372, 373, 464, 683, 879, 986), *loc gol* în doar șapte localități (trei în Banat, una în Crișana, una în Maramureș, una în Alba, una în Mureș și una în Buzău), *postrúngă* (trei localități în sudul Transilvaniei, chiar aproape de granița cu Muntenia) și de *strungărcăťă* (opt puncte).

A doua arie cuprinde toată regiunea Olteniei ajungând până la granița cu Muntenia, după râul Olt și este formată de termenul *postrúngă* cu variantele *prostrúngă*, *postrúmbă*, *postrúgă* și *păstrúngă*, obținute prin derivare progresivă de la forma de bază *strungă* cu prefixul *po-* respectiv *pro-* și, în cele din urmă, a treia arie se continuă imediat de după râul Olt până în sudul Dobrogei în județul Constanța, cu termenul *strungărcăťă* și variantele sale *strĭngărcăťă*, *strungulqăťă*, *strungărcĭťă* și *strungărcĭje*.

Dacă pentru formele mai sus menționate, vorbitorii au utilizat un semn lingvistic derivat de la cuvântul de bază anchetat, care să exprime imaginea conceptuală pentru *strungăreață*, în exemplele următoare regăsim același concept, însă exprimat prin:

- (5) alți termeni care trimit la aceeași realitate: *ferĭástră/vrániťă*, *golqšťfnă*, *intervál*, *lĭpsă*, *spartŭră*, *qťirbĭnă*, *stŭdĭniťă*, *răráqťĭnă*, *dĭstántă*;

(6) răspuns înregistrat tip explicație cu parafrază: *loc golí ntre dîiņ, cále-ntră dîiņ, grġípă-nre ġiņ, húdră la dîiņ, řcírbitúră-ntră ġiņ, gáġă-ntră ġiņ*.

feriústră cu o singură atestare în Brașov și *vrániță* (<srb. *vratnica* ‘poartă de scânduri sau de nuiete împletite’ (MDA s.v.)) tot într-un singur punct – 431, județul Hunedoara, fac trimitere la aceeași realitate ‘deschidere, acces’. De asemenea, cu câte o singură atestare, *golștfnă* (271 – Sălaj), format prin derivare de la adjectivul *gol* cu sufixul *-iștină*, *intervál* (715 – Prahova) provenit din lat. *intervallum* (lat. *inter* ‘între’ + *vallum* ‘perete’) cu sensul de ‘distanță în spațiu între două obiecte sau puncte’ (MDA s.v.), *lipsă* (941 – Mehedinți), *spartură* (465 – Suceava) cu sensul ‘crăpătură, gaură, deschizătură [...]’ (MDA s.v.) și *știrbînă* (<vsl. **штръвина*) cu varianta *șcírbitúră-ntră ġiņ*

2.6. CHESTIUNEA CĂPRUI [100]

După criteriul numărului de atestări, se delimitează următoarele arii: aria lui *căprúġ* prezintă cu precădere în regiunea Olteniei și Dobrogei și predominant de-a lungul părții de sud a arcului carpatic, cu localități chiar până în centrul Transilvaniei. Termenul apare ca răspuns majoritar și din centrul Moldovei până în sud, la granița cu Muntenia și răsărit în Banat și Crișana. O a doua arie egală cu cea anterior menționată este reprezentată de *căpríġ* cu atestări principale în nordul Crișanei, Maramureș, centrul Transilvaniei și nordul Moldovei. Termenul e înregistrat pe alocuri în nord-estul Munteniei până în nordul Dobrogei și Banat. A treia arie, considerabil mai restrânsă față de ariile *căprúġ* și *căpríġ* este a termenului *crăpúġ* în sud-estul Munteniei, între râurile Jiu și Prahova.

Creativitatea lingvistică a vorbitorilor se manifestă prin inovațiile lexicale pe care aceștia le folosesc pentru a desemna culoarea cafeniu-gălbui a ochilor. Aceste inovații sunt rezultatul unor serii de analogii – în mod explicit sau implicit, pe care le vom enumera în cele ce urmează. În cadrul primelor exemple (7) este vorba de o analogie *explicită* în sensul în care asemănarea se realizează în mod direct cu o gamă de culori care fac trimitere la nuanța căprui:

(7) *gálben^ġ, rosġ, caġi, maró, verz^ġ, braġnġ, praġn^ġ*.

Este interesantă selectarea termenului *braġnġ* cu varianta *praġn^ġ* obținută în urma caracterului surd al consoanei bilabilale *b*. Acest termen apare în opt puncte de-a lungul părții de vest a Banatului, având la bază ger. *brown* ‘maro’. Forma lexicală prezentă ca răspuns în lista de referință este varianta fonetică a cuvântului împrumutat, adaptată la limba română.

Analogiile din (8) sunt *implicite* întrucât termenul cu care se realizează comparația desemnează un obiect sau un fenomen care în urma unei schimbări de stare implică o culoare asemănătoare cu cea a ochilor căprui.

(8) *brumăriġ, ċenusiġ, ġokġ, řenușă, ^ġ/arș*

Despre același tip de analogie ca în exemplele de la (8) este vorba și la termenii din exemplele (8a) și (8b):

(8a) *tutunġî, castanî, cafenî, cafîon¹*

(8b) *mîtós, ca la mît, cărăbăș¹*

Pentru (8a) fenomenul de corelație este stabilit în raport cu nuanța unor obiecte din regnul plantelor – tutunul, castanele și cafeaua toate având pigmentul maroniu, iar pentru (8b) termenul de comparație face parte din regnul animalelor – atât blana pisicii cât și cărăbușul fiind viețuitoare pe care de obicei le întâlnim ca având nuanțele de maro.

În ansamblu, distingem două arii principale pentru chestiunea CĂPRUI: o arie care conține semul ‘culoare explicită și cea de-a doua ‘culoarei mplicită’. Singurul loc comun în care putem spune că cele două arii sunt unitare, este regiunea Banat.

3. CONCLUZIE

Formele lexicale obținute de anchetatori, sunt dovada vie a expresivității și a creativității limbii române la nivel dialectal. Fie că este vorba de o motivație semantică, fie că procesul motivațional se bazează pe abilitatea vorbitorilor de a se inspira și de a face analogii având ca reper realitatea încojurătoare pentru a crea noi lexeme, dialectele și graiurile limbii române prin contactul cu alte limbi, au generat inovații lingvistice inedite. Distingem atât termeni care formează arii lingvistice motivaționale restrânse (**CĂPRUI, MINTE, TÂAMPLĂ**), cât și termeni care ocupă o arie mare și compactă (**STRUNGĂREAȚĂ, PLEOAPĂ, PUPILĂ**). Dintre cele șase, chestiunea **TÂAMPLĂ** este cea care cuprinde cei mai mulți termeni motivaționali (șapte seme), dar cu o răspândire moderată pe teritoriul dacoromânei (doar în nord-vestul României). Cu mai puține motivații (patru semne), dar cu o răspândire uniformă pe întreaga suprafață a României, este termenul **PUPILĂ**, concurat doar ca număr de atestări, semele fiind aceleași din punct de vedere numeric, de **PLEOAPĂ**. Majoritatea termenilor care formează ariile motivaționale pentru chestiunile noastre, sunt termeni proveniți din latină, fapt ce rezultă preponderența ariilor motivaționale moștenite. În număr mai mic apar și etimologii din vechea slavă (cinci etimologii), albaneză și germană (câte două etimologii).

În ceea ce privește natura termenilor selectați de către informatori, se remarcă o tendință mare de utilizare a fenomenului de analogie, prin care un obiect este denumit prin intermediul altui obiect, fie din proximitate, fie care are trăsături sau funcții similare.

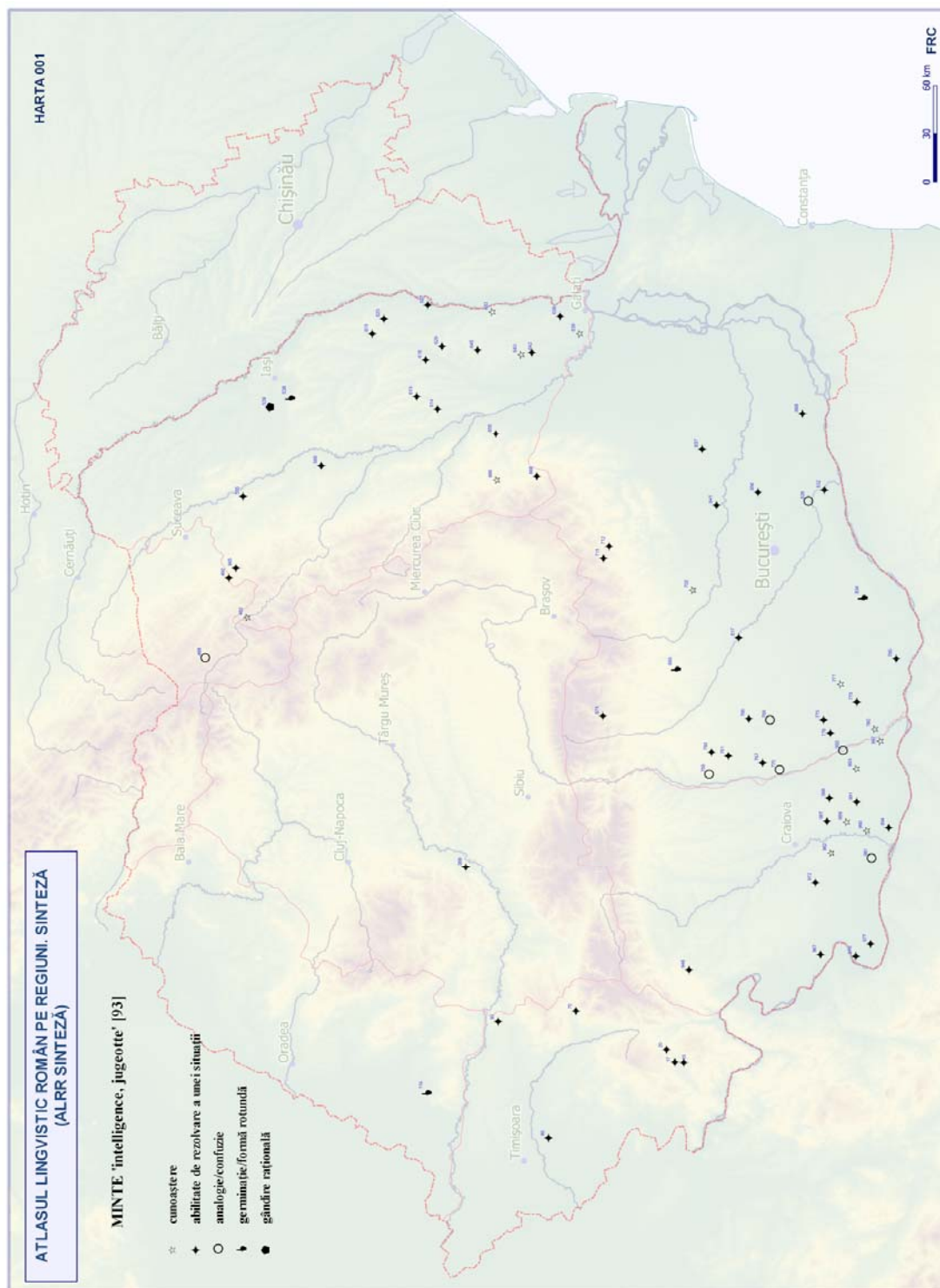
BIBLIOGRAFIE

- ALE I/21986 – *Atlas Linguarum Europae. Commentaires*, volume I, deuxième fascicule, Van Gorcum, Assen Maastricht, Pays Bas.
- ALE I/82014 – *Atlas Linguarum Europae. Commentaires*(coord.: Nicolae Saramandu, Manuela Nevaci, Carmen-Ioana Radu, Ionuț Geană), volume I, huitième fascicule, Editura Universității din București, București.
- ALE I/9 2015 – *Atlas Linguarum Europae. Commentaires* (coord.: Nicolae Saramandu, Manuela Nevaci, Ionuț Geană), volume I, neuvième fascicule, Editura Universității din București, București.
- AliR II.a 2001 – *Atlas linguistique roman*, vol. II.a, Roma, Instituto Poligrafico e Zecca dello Stato.

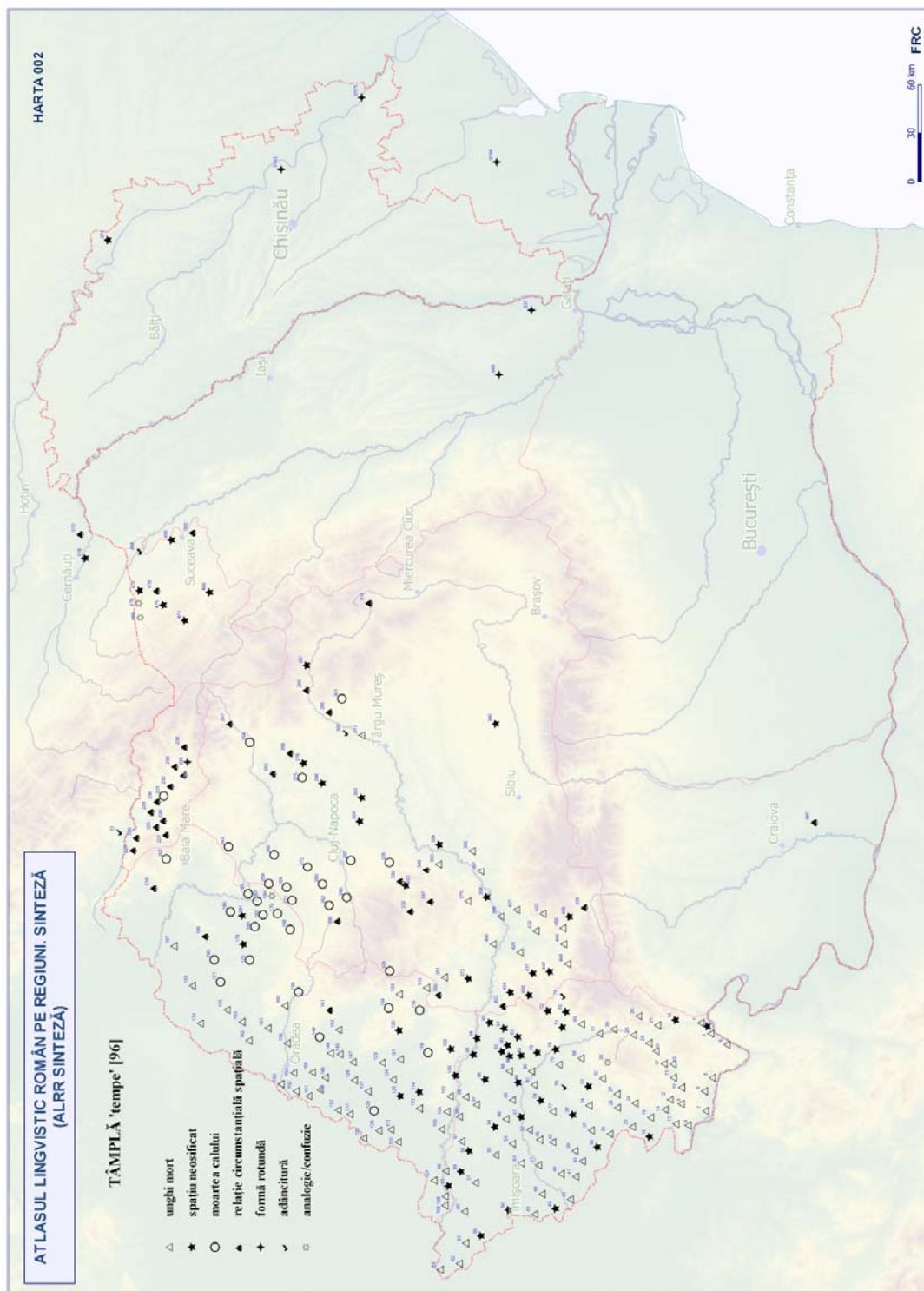
- Alinei 1997, Mario Alinei –*Magico-religious motivations in european dialects*, în «Dialectologia et Geolinguistica» 5, Edizioni dell’Orso, p. 3–33.
- Alinei, Weijnen, Viereck (eds.) – 1983–2002, Mario Alinei, Antonius Angelus Weijnen, Wolfgang Viereck, *Atlas Linguarum Europae*, I 1–4, 1983–1990, Assen/Maastricht, Van Gorcum; I 5–6, 1997–2002, Roma, Istituto Poligrafico e Zecca dello Stato.
- ALRR. *Sinteză – Atlasul lingvistic român pe regiuni. Sinteză* (coord.: Nicolae Saramandu), Editura Academiei Române, București, vol. I 2007 (colectiv de autori: Verginica Barbu Mititelu, Irina Floarea, Mihaela Mariana Morcov, Carmen-Ioana Radu, Marilena Tiugan, Dana Mihaela Zamfir).
- Antonescu 2009 – Antonescu Romulus, Dicționar de simboluri și credințe românești, Ediție digitală 2016.
- Dalbera– 2006, Jean Philippe Dalbera, *Des dialectes au langage. Une archéologie du sens*, Paris, Honoré Champion.
- DLR –*Dicționarul limbii române*, serie nouă, Editura Academiei, București, 1965.
- Saramandu/Nevaci 2008 – Nicolae Saramandu, Manuela Nevaci, „*Cartes linguistiques motivationnelles. De l’ALE à l’AlîR et aux atlas linguistiques nationaux*”, în revista Secției de filologie și literatură a Academiei Române „*Revue Roumaine de Linguistique*”, LIII, nr. 1–2, 2008, p. 78–90
- MDA – Academia Română, Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan – Al. Rosetti”; *Micul dicționar academic*, vol. I, Literele A–C, 2001; vol. II, Literele D–H, 2002; vol. III, Literele I–Pr, 2003; vol. IV, Literele Pr–Z, 2003, București, Univers Enciclopedic.
- Lakoff/Johnson 1980 – George Lakoff and Mark Johnson, *Metaphors We Live By*. Chicago: Chicago University Press.
- Viereck– 2005, Wolfgang Viereck, „The *Atlas Linguarum Europae*. Its linguistic and cultural significance”, *Revue roumaine de linguistique*, 50, 73–92.

*Institutul de Lingvistică al Academiei Române
„Iorgu Iordan – Alexandru Rosetti”
Calea 13 Septembrie nr. 13, București,*

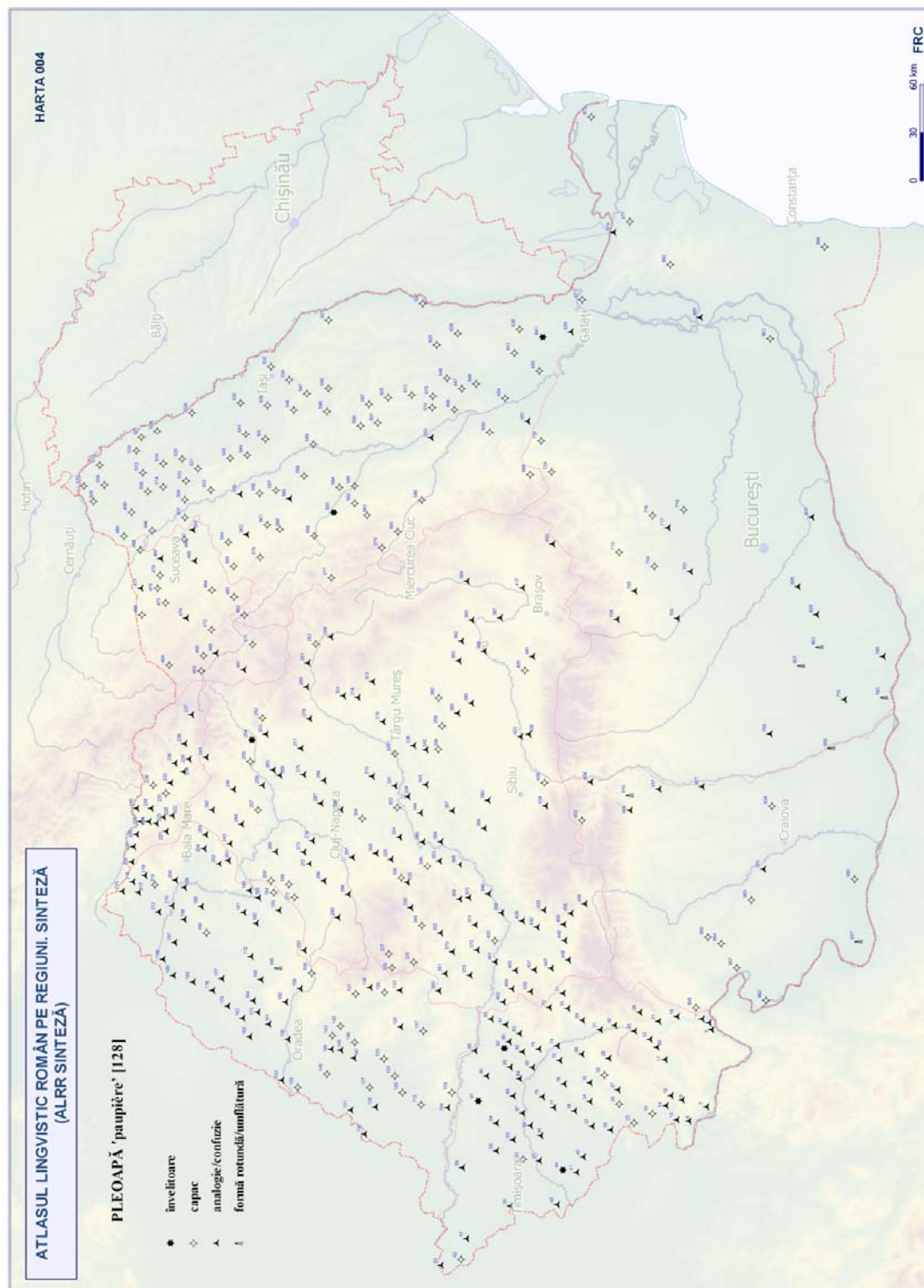
Anexa 1

Anexa 2

Anexa 4

Anexa 6

